

FELSEFE DÜNYASI

2017/KIŞ / WINTER Sayı/Issue: 66
FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve Hakemli Bir Dergidir.
ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Yard. Doç. Dr.) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Editör / Editor

Prof. Dr. Celal TÜRER

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. Celal TÜRER (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. M. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt Üniv.)
Prof. Dr. Gürbüz DENİZ (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK (Ankara Sosyal Bilimler Üniv.)
Doç. Dr. Necmettin PEHLİVAN (Ankara Üniv.)
Yard. Doç. Dr. M. Enes KALA (Yıldırım Beyazıt Üniv.)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve Tubitak/ULAKBİM tarafından dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is published biannually. It is indexed by Philosopher's Index and Tubitak/ULAKBİM since 2004.

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122
Kızılay - Çankaya / ANKARA
PK 21 Yenışehir/Ankara • Tel & Fax: 0 312 231 54 40
www.tufed.org.tr

Fiyatı / Price: 35 ₺ (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı / Design and Printed by.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alinteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11

Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

Basım Tarihi : Aralık 2017, 750 Adet

Eğlenmek Üzerine Felsefi Bir Deneme

MAKALE GELİŞ TARİHİ : 05.05.2017 / DÜZELTME: 25.09.2017 YAYINA KABUL: 16.10.2017

Ahmet Emre DAĞTAŞOĞLU*

Giriş

İnsan, sadece imgelem (muhayyile) ve hafıza sayesinde inşa edilen tasavvurlarla düşünmemekte, bunların da üzerine çıkararak kavramlar üretmekte, dolayısıyla kavramsal bir düşünme (derin düşünme/teemmül) seviyesine ulaşmaktadır. Kavramsal düşünmeyi, dolayısıyla insanın kendini ayrıntılı bir biçimde tanımlamasını ve çevresini anlamlandırmasını mümkün kılan şey dildir. Bu anlamda, dil sadece bildirişimin ya da nesiller arası bilgi aktarımının aracı değildir, aksine kendimiz de dahil olmak üzere çevremizi anlayıp anlamlandırmada etkin rol üstlenen kurucu bir unsurdur. Bu hususta anadil özel bir yere sahiptir, çünkü anadil edinilirken, sonradan öğrenilen dillerin aksine, bilinçli bir öğretim sürecinden geçmeyiz. Hatta anadilin kendisi, bilincimizin sınırlarını belirleyen en önemli unsurlardan birini oluşturur. Heidegger'in çok meşhur olan "Dil varlığın evidir. İnsan onun meskeninde ikamet eder. Düşünenler ve şairler bu meskenin muhafızlarıdır" ¹ tespiti ile Wittgenstein'in "dilimin sınırları dünyanın sınırlarını imler" ² düşüncesi bu bağlamda yorumlanabilir. Sloganlaşmış bu yargılar çok çeşitli bağlamlarda tartışılıp yorumlanabilir elbette. Ancak dilin düşünme biçimlerimize ve algılarımıza, onları bütünüyle belirliyor olduğunu kabul etmesek bile, önemli bir etkisinin olduğu artık bilinmektedir. ³ Bu önemine istinaden dil ile ilgili meseleler doğrudan ya

* Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Yrd. Doç. Dr.

1 Martin Heidegger, "Brief über den 'Humanismus'" [145], *Gesamtausgabe Band 9: Wegmarken*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1976, s. 313

2 Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* [5.6], Çev. Oruç Aruoba, Metis Yay., 6. bs., İstanbul 2011, s. 133.

3 Örneğin, ben merkezli ve coğrafi diller arasındaki farkın düşünme biçimlerine de yansıdığı

da dolaylı, hep gündemde olmuş ve ilgi uyandırmıştır. Söz konusu ilgi 19. yüzyılda ciddi bir artış göstermiş, 20. yüzyılda ise dil üzerine yapılan tartışmalar düşünce hayatını yönlendirecek kadar merkezi bir önem kazanmıştır.

Dil felsefesi, dilin kökeni, dil ve gerçeklik arasındaki ilişki, dil kültür bağlantısı, dilin yapısı, dil ve düşünce ilişkisi, anlamın doğası vs. gibi sorunları konu edinir. Bu sorunlara çok çeşitli yaklaşımlarla çok farklı cevaplar verilegelmiştir. Konuyla ilgili tartışmalarda kimi yorumlar teknik linguistik sorunlara yoğunlaşırken kimileri de meselenin kültürel boyutuna ağırlık vermektedirler. Bu makalede ise linguistik tartışmaların derinine inmeden, dil ve kültür ilişkisini dikkate alarak “eğlenmek” kelimesinin işaret ettiği iki farklı kavram üzerinde durulacak ve bu kavramların aynı kelime ile ifade edilmesinin Türkçe düşünme açısından ne gibi bir önem arz ettiği tartışılarak günümüz sorunlarıyla ilgili kimi tespitler yapılacaktır.⁴

Bu yolun tercih edilmesinin birkaç nedeni vardır. Bunlardan ilki, dilin anlamlı en küçük birimi olan kavramların ve onların dildeki ifadesi olan kelimelerin düşünme ile yakın ilişkisinin bulunmasıdır. Vygotsky'nin belirttiği üzere “düşünce kelimeyle ifade edilmez, aksine kelimeyle tamamlanır. Bu sebeple, düşüncenin kelimeyle inşasından (establishment) bahsedebiliriz.”⁵ Bu anlamda, sağlıklı muhakeme yürütebilmenin ilk şartı, hem zihindeki kavramların sıkı tanımlanması ve bu kavramlar arasındaki

---

görülmektedir. Aynı şekilde, kelimelere birbirinden farklı dişil ve eril nitelikler yükleyen dillerin, bu dilleri konuşan insanların çağrışımlarını ve algılarını önemli ölçüde etkiliyor oluşu da dikkat çekicidir. Bu konuda bkz. Guy Deutscher, *Dilin Aynasından: Kelimeler Dünyamızı Nasıl Renklendirir*, Çev. Cemal Yardımcı, Metis Yay., İstanbul 2013, s. 163 vd. ile 209 vd. Ayrıca bkz. Hermann Wein, *Tarih İnsan ve Dil Felsefesi Üzerine Altı Konferans*, Çev. İsmail Tunalı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., No: 831, İstanbul 1959, s. 44.

4 Zihinsel tasarımlar olan kavramların dildeki karşılığı kelimelerdir. Kelimeler zihinsel tasarımların anlamlarını bize çağrıştıran ve onların ifade edilebilmelerini mümkün kılan araçlardır. Bu bakımdan, “kelime” ve “kavram” birbirlerinden ayrı şeyler olsalar da aralarında yakın bir bağ bulunmaktadır. Dolayısıyla kavramlar üzerine düşünebilmek ve sıkı tanımlar yapabilmek için bu kelimeler üzerine de düşünmek gerekmektedir. Çalışmamızın amacı ise Türkçe'deki “eğlenmek” kelimesinden yola çıkarak bu kelimenin işaret ettiği kavramlar üzerinden bir tartışma yürütmektir. Bu konuda bkz. Doğan Özlem, *Mantık: Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, 7. bs., İstanbul 2004, s. 66 vd. Ayrıca bkz. Ömer Naci Soykan, “Schopenhauer'de Dil Çerçevesi İçinde Tasarım-Kavram Bağlantısı”, *Arayışlar: Felsefe Konuşmaları-1*, İnsancıl Yay., İstanbul 2013 s. 64-65.

5 Lev Semenovich Vygotsky, “Thinking and Speech”, *The Collected Works of L. S. Vygotsky Vol. 1*, Trans. Norris Minick, Eds. R. W. Rieber & A. S. Carton, Plenum Press, New York & London 1987, s. 250.

bağlantıların iyi kurulması hem de kelimelerin isabetli tercih edilmesidir, başka bir deyişle, dilin iyi kullanılmasıdır. Yani kavram haritaları darma-dağın olan insanlardan sağlıklı düşünmeleri beklenemez. Örneğin, adaletin ne olduğunu tanımlayamayan ve bu kavramın diğer kavramlarla nasıl bir ilişkisi olduğunu bilmeyen biri adaletten ya da zulümden anlamlı bir biçimde bahsedemez. Oysa, günlük hayatta sıkça kullandığımız “adalet”, “iyilik”, “güzellik”, “özgürlük” vs. gibi kavramların anlamları sorulduğunda, yani bunların mahiyetlerine yönelik tanım istendiğinde, çoğunlukla el yordamıyla yarım yamalak cevaplar verilir. Dolayısıyla bir kavram üzerine düşünerek bunların sınırlarını ve anlamını irdelemek büyük önem taşımaktadır.

İkinci sebep, bu makalenin konusunu oluşturan “eğlenmek” kelimesinin Türkçe’deki anlamları üzerine düşünüldüğünde, sadece bu kelime ile sınırlı kalmayan geniş bir ufka açılıyor olmamızdır. Üçüncü sebep, bu kelimenin işaret ettiği kavramların analizinin kendi kültürümüzün epistemolojik ve ontolojik zeminleriyle ilgili önemli ipuçları vermesidir. Whorf’un belirttiği üzere “bir dil ve bu dili kullanan toplumun kültürü arasında bir ilişki vardır.”⁶ Son sebep ise, kavramların kültürel çerçeveleri içerisinde sürekli yeniden tanımlanmaları ve hatta yeniden üretilmelerinin büyük önem taşımasıdır. Bu anlamda felsefenin temel görevlerinden birisi de, varolan kavramların sıkı tanımlarını yapmak olduğu kadar, kavramların günlük hayatta es geçilen derinliklerine ışık tutmaktır.

Bu amaçla, önce “eğlenmek” kelimesinin hem günümüzde hem de kültürel geçmişimizde nasıl kullanıldığı ve ne gibi anlamlar taşıdığı üzerinde durulacak, ardından bu kullanımlar arasındaki bağlantıların ne gibi bir felsefi boyutu olduğu sergilenecektir. Bu irdelemenin tek amacı Türkçe bir

6 Benjamin Lee Whorf, *Language, Thought, and Reality*, ed. John B. Carroll, The M.I.T. Press, 13. bs., USA 1978, s. 159. Bu yaklaşım Whorf’tan önce, dil felsefesi çalışmalarının gündeme gelmesinde büyük etkisi olan Humboldt tarafından da, “her dilden ulusal karakter hakkında sonuçlar çıkarılabilir” tespitiyle dile getirilmiştir. Ayrıca Humboldt’tan çok daha önce, Leibniz de benzer bir biçimde “gerçekten dillerin insan zihinlerinin en iyi aynası olduğuna inanıyorum” tespitini yapmıştır. Dolayısıyla, bu yaklaşımın günümüzde de etkili olmasının nedenlerinden biri, güçlü bir tarihsel arka plana sahip olmasıdır diyebiliriz. Bkz. G. W. Leibniz; *New Essays on Human Understanding* Book III, Chap. VII, [333] § 6, Trans. Peter Remnant&Jonathan Bennett, Cambridge University Press, 2nd Ed., New York 1997. Ayrıca bkz. Wilhelm von Humboldt, “Über die Verschiedenheit des Menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die Geistige Entwicklung des Menschengeschlechts”, *Wilhelm von Humboldt’s Gesammelte Werke VI*, Verlag von G. Reimer, Berlin 1848, s. 205.

kelimenin ve onun işaret ettiği kavramların inceliklerini ortaya çıkartmak olmayacak, ayrıca buradan yola çıkarak günümüz dünyasıyla ilgili tespitler de yapılmaya çalışılacaktır.

“Eğlenme”nin Sözlük Anlamı

“Eğlenme”nin günlük dilde kullanılan ilk anlamı “neşeli, hoşça vakit geçirmek”tir.⁷ Bu kelimenin aşağıda temellendirilmeye çalışılacağı üzere, bununla yakından alakalı olan ve Anadolu’da hala yaygınca kullanılan başka bir anlamı da “bir yerde durmak, beklemek, durdurmak, tevakkuf etmek, oyalanmak”⁸ gibi anlamlardır.⁹ Günümüzde “neşeli, hoşça vakit geçirmek” anlamı daha yaygın bir biçimde kullanılmasına ve diğeri unutulmaya yüz tutmasına rağmen, kelimenin köken itibariyle asıl anlamı durmaktır.¹⁰ Kelimelerin kültür içerisinde kazandığı anlam çeşitlemeleri kimi zaman birbirleriyle ilgisiz olabilmektedir. Ancak Türkçe’de kullanılan başka bazı kelimelerde olduğu gibi,¹¹ eğlenmek kelimesinin bu anlamları arasında da yakın bir bağ bulunduğunu söylemek mümkündür. Üstelik bu yakın bağ, tesadüfen oluşmuş bir bağ olmayıp kültürümüzün ontolojik ve epistemolojik bazı boyutlarının, yani evren tasavvurumuzun önemli bir vechesinin de dışavurumudur.

Ayrıntılı temellendirmeye başlamadan önce, muhtemel itirazların önüne geçmek amacıyla, akla takılabilecek bir soruyu yanıtlamak yerinde olacaktır. Şöyle ki, “eğlenmek” kelimesinin bu farklı anlamları kültürel

7 Hasan Eren v. d., *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1988, s. 436. Kelimenin “bir kimsenin kusuru veya zayıf noktası ile alay etmek” anlamı da alay eden kişinin hoşça vakit geçirmesi demek olduğundan, bu semantik boyutu ayrıca ele alma gereği duyulmamıştır.

8 Hasan Eren v. d., *a.g.e.*, s. 436.

9 Anlam ve kavram arasındaki ilişki başlı başına ele alınması gereken bir husus olduğu için, söz konusu ilişki bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Ancak dilbilimde genel kabul gören tanıma göre anlam “bir dil biriminin ilettiği kavram”dır. Bu sebeple bu çalışmada kelimelerin anlamlarından bahsedildiğinde o kelimenin işaret ettiği kavram ya da kavramların da hatırlatılmak istendiği unutulmamalıdır. Bkz. Kamile İmer&Ahmet Kocaman&A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. bs., İstanbul 2013, s. 26. Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Ömer Naci Soykan, *Felsefe ve Dil: Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016, s. 55 vd. ile 94 vd.

10 Bkz. İsmet Zeki Eyuboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yay., 4. bs., İstanbul 2004, s. 221.

11 Bu konuda başka bir örnek için bkz. Ahmet Emre Dağtaşoğlu, “Müzik, Tasavvuf ve Felsefe Bağlamında ‘Perde’ Kavramı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, Ocak 2016, s. 81 vd.

geçmişimizde hep yanyana mı kullanılmıştır, yoksa bir anlam unutulurken diğeri ön plana mı çıkmıştır? Bu sorunun yanıtının açık ve net bir biçimde verilmesi, çalışmamızın çatısını oluşturacak argümanları temellendirebilmek için elzemdir. Dil ile ilgili tespitler yapabilmek için en önemli dayanaklardan birinin edebi eserler olması hasebiyle, bu sorunun yanıtını aramak için edebiyat tarihimize başvurmak en etkili çözüm yolu gibi görünmektedir.

Anadolu’da Yunus Emre’den beri “eğlenmek” kelimesinin her iki anlamının yanyana kullanıldığı görülmektedir.¹² Bu anlamlardan “durma”nın ön planda olmasına rağmen diğeri anlam yükünün de eserlerde karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Örneğin Yunus Emre’nin “Nidem elim ermez yare, bulunmaz derdime çare/Oldum ilimden avare, beni bunda eğler misin”¹³ beyitinde “eğlenmek” kelimesi durmak anlamında kullanılmıştır. “Ey gönlümün eğlencesi, ayıt bana neyleyeyin/Aşkından oldum âvâre, derdim kime söyleyeyin”¹⁴ beyitinde ise bu kelime, durmak anlamıyla da ilgisi unutulmadan, “hoşça vakit geçirmek” anlamını içerecek biçimde kullanılmıştır.

Aynı kullanıma 16. yüzyıl saz şairleri olan Pir Sultan Abdal ve Karacaoğlan’da da rastlamaktayız. Örneğin Pir Sultan Abdal’ın “Elimden aldırırım gül yüzlü yâri/Sılam viran olmuş gönül eğlenmez”¹⁵ ve “Yaralı sineme bal ile tuzu/Ekeyim de eğleneyim bir zaman”¹⁶ dizeleri ile Karacaoğlan’ın “Eğlen dilber eğlen gitmek dilersen/Yaz bahar ayları doğsun gidelim”¹⁷ ve “Benim gönül bir güzelle eğlenmez/Gel güzeli bolca

12 “Eğlenmek” kelimesinin Türkçe’nin diğeri lehçelerinde kullanılıp kullanılmadığı ya da tarihsel olarak Yunus Emre döneminden daha geriye gidip gitmediği türünden sorular bu çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır. Ele alınacak görüşlerin temellendirilebilmesi için Anadolu’da 13. yüzyıldan günümüze bu kelimenin sergüzeştini takip etmenin yeterli olduğu söylenebilir.

13 Abdülbaki Gölpınarlı (Haz.), *Yunus Emre: Hayatı ve Bütün Şiirleri* [1324], Altın Kitaplar Yay., 1971, s. 252. Bu kavramın benzer kullanımları için aynı eserin 60., 82., 141. ve 147. sayfalarına bakılabilir.

14 Abdülbaki Gölpınarlı (Haz.), *a.g.e.* [608], s. 144.

15 Hasan Kaya&Necat Çetin, “Pir Sultan Abdal’ın Bir Mecmuada Yer Alan Şiirleri-II”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 47, Aralık 2016, s. 107.

16 Abdülbaki Gölpınarlı&Pertev Naili Boratav (Haz.), *Pir Sultan Abdal*, Der Yay., İstanbul 1991, s. 156.

17 Ahmet Şükrü Esen, *Anadolu Aşıkları-I: Karacaoğlan* [105.2], Haz. İsmail Görkem, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2016, s. 272.

ile gidelim”¹⁸ dizelerinde “eğlenmek” kelimesi, tıpkı Yunus Emre’deki gibi temelde durmak anlamında kullanılmakla birlikte “gönül eğlemek” ifadesinde olduğu üzere hoşça vakit geçirmeye de atıf yapmaktadır. Aynı durum 19. yüzyıl saz şairlerinden Dertli ve Erzurum’lu Emrah’ta da karşımıza çıkmaktadır. Dertli’nin “Gülşen-i âlemde bir nevres-fidan eğler beni/Çeşm-i âfet, kaameti serv-i revan eğler beni”¹⁹ beyiti ve Emrah’ın “Gönül gitmek ister gurbet illere/Velâkin bizleri yâr eğlendirir/Ezelden mâiliz gonca güllere/Bülbül-i şeydâyı zâr eğlendirir”²⁰ kıtası örnek olarak gösterilebilir.

Saz şairlerinden ve Anadolu halk türkülerinden her asra ait birçok örnek vermek mümkündür. Ancak yukarıda farklı yüzyıllardan rastgele seçilen örnekler, “eğlenmek” kelimesinin Anadolu’da 13. yüzyıldan beri, “durmak” anlamı ön plana çıkarılmakla birlikte, hoşça vakit geçirmeye de atıf yapacak biçimde kullanıldığını yeterince göstermektedir. Dolayısıyla, “eğlenmek” kelimesi temelde durmak anlamına gelmektedir ama bununla bağlantısı içerisinde hoşça vakit geçirmeyi de içine alacak bir anlam genişlemesine konu olmuştur.²¹ Edebi ya da felsefi eserlerimizde üzerinde durulmamış olsa da birbirinden çok farklı gibi görünen bu anlamların aslında çok yakın bir ilgisi olduğunu söylemek mümkündür. Üstelik bu iki anlamın keyfi olarak tek bir kelimeye yüklenmediği, askine çok tutarlı bir dünya görüşünün neticesinde, bilinçli bir biçimde yan yana getirildiği söylenebilir. Şimdi kısaca bunun temellendirilmesi yapılacaktır.

Akışın Dayanılmaz Ağırlığı ve Eğlenmenin Gerekliliği

Oluş ve bozuluşun hüküm sürdüğü bu dünyanın en belirli özelliklerinden birinin “değişim” olduğu, bununla bağlantısı içerisinde insan hayatı da dahil olmak üzere herşeyin bir akış halinde bulunduğu, çok eski zamanlardan beri vurgulanagelmıştır.²² Hayatın akışı ise bir noktadan son-

18 Ahmet Şükrü Esen, *a.g.e.* [106.1], s. 274.

19 Şemseddin Kutlu (Haz.), *Dertli*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988, s. 103.

20 Orhan Ural (Haz.), *Dost Elinden Gelen Turna: Erzurumlu Emrah*, Hürriyet Yay., İstanbul 1976, s. 134.

21 Andreas Tietze’nin etimolojik sözlüğüne göre “eğlenme”nin hoşça vakit geçirmek şeklindeki kullanımı 19. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Bu kullanımın 19. yüzyılda ön plana çıkmaya başladığı söylenebilir belki ama yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere kelimenin taşıdığı anlam yükünde “hoşça vakit geçirmek” çok daha öncelerden beri bulunmaktadır. Bkz. Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı* C. 1, Simurg Yay., İstanbul-Wien 2002, s. 696.

22 Bu vurgunun düşünce tarihindeki en veciz örneğine “herşey akar” ifadesinde rastlamaktayız. Herakleitos’a ait olmamakla birlikte bu ifadenin, “aynı ırmaklara

ra insan için sıkıcı hale gelmekte ve rutin olarak tabir edilen bir düzene oturmaktadır. Bu sıkıntıdan kurtulmanın yolu, sürekli hale gelen akışın dışına çıkabilmek, başka bir anlamda onu durdurmaktır. İnsanların bu akışı durdurmak için buldukları çözüm, sürekli eyledikleri şeylerden başka bir şey yapmaktır. Dolayısıyla akışın dışına çıkmayı sağlayan çok çeşitli durma (eğlenme) biçimleri olabilir. Günümüzde, köken anlamıyla da yakından alakalı olarak, durma biçimlerinin hepsine “eğlence” denmektedir. Başka bir deyişle, günümüzde daha ziyade “hoşça vakit geçirmek” anlamında kullanılmaya başlanan “eğlenmek” kelimesinin işaret ettiği şey, akışın dışına çıkarak durmaktır. Örneğin, hafta sonunda ya da boş vakitlerde belli mekanlara “takılmak” (ki burada da bir durma ya da en azından akışı ak-satma durumu vurgulanmaktadır), halı saha maçı yapmak, pikniğe gitmek vs. gibi eylemler eğlence olarak isimlendirilmektedir.

Oysa insanların tercih ettikleri durma (eğlenme) biçimlerinin büyük çoğunluğu gerçek anlamda “durma” olmayan, kısa sürede kendileri de rutin bir akış haline dönen eylemlerdir. Kolaylıkla tahmin edilebileceği gibi, bir noktadan sonra kendileri de rutin haline dönen bu eylemler başka bir akış halini almakta ve durma “eylemini” gerçekleştiremedikleri için eğlence olmaktan çıkmaktadırlar. Bu sebeple, hoşça vakit geçirmek adına insanların yaptıkları şeylerin çok kısa sürede anlamlarını yitirmeleri, bu şeylerin onlara neşe veren eylemler olmaktan çıkması şaşırtıcı değildir. Çünkü onlar eğlenmemekte yani durmamakta, aksine zaman zaman daha kesif ve hızlı olan başka bir akışın içine dalmaktadırlar. İçine daldıkları yeni akış ilk başta heyecan verici olabilse de kısa süre sonra neşe verici olmaktan çıkmakta, yine sıkıcı bir hal almaktadır. Birçok insanın yaşadığı sıkıntı durumu ve anlamsızlık buradan kaynaklanmaktadır.

---

girenlerin üzerinden başka başka sular akar; ruhlar da nemli şeylerden soluk alıp verirler” şeklindeki 12 nolu fragmanından müphem olduğu söylenebilir. Bu fikrin karşısında, Parmenides gibi, değişimin bir yanılsama olduğu fikrini savunanlar da olmuştur. Ancak bu tartışma ciddi ontolojik ve epistemolojik boyutları bulunan bir husus olduğundan burada üzerinde durulmayacaktır. Yine de kanaatimizi kısaca belirtmemiz gerekirse, değişimin yadsınamayacak bir olgu olduğunu, ancak yine Herakleitos’un 1, 50, 72 nolu fragmanlarda belirttiği üzere ardında bir düzen ve istikrar bulunan bu değişimin gelişimi güzel gerçekleşmemesi sebebiyle değişmez ilkelerden söz edebileceğimizi savunmak mümkündür. Herakleitos ve Parmenides’in söz konusu fragmanları için bkz. Erdal Yıldız&Güvenç Şar, *Herakleitos: Fragmanlar*, Dergah Yay., Ed. Erman Gören, İstanbul 2016, s. 131, 161, 175. Walter Kranz, *Antik Felsefe*, Çev. Suat Y. Baydur, Sosyal Yay., 2. bs., İstanbul 1994, s. 81 vd.

Peki eğlenmek (durmak) nasıl mümkündür? Öncelikle, hayatın, zamanın, duyguların ve çevremizdeki şeylerin akışından mutlak anlamda sıyrılmak elbette ki mümkün değildir. Ancak bu akışı teorik bir bakış açısıyla anlamaya çalışmak, ondaki rutini (belki Herakleitos'un "logos"unu) kavramak mümkün olabilir. İşte bu, hayatın akıntısında sürüklenmeyip bir yerde durmak ve bu akışın bir anlamda dışına çıkmak demektir. Birçok insana sıkıcı görünmesine rağmen teorik konularla uğraşan insanların bitmek tükenmek bilmeyen bir istekle bu meseleler üzerine kafa yormaya devam etmeleri sebepsiz değildir. Bu kafa yorma eyleminin kendisi aslında gerçek anlamda durmak (eğlenmek) olduğundan, bu alandaki istek ve neşe hiçbir zaman tükenmez, aksine artarak devam eder. Dolayısıyla gerçek anlamda eğlenen kimseler, akış üzerine az ya da çok düşünebilen (tefekkür/teemmül edebilen), teorik bakış açısı gelişmiş insanlardır; bir akıştan çıkıp bir başka akışa dalanlar değil.

Fakat bunu gerçekleştirmek, yani durmak oldukça zordur. Çünkü çevremizdeki herşey, her an hızlı bir biçimde değişmekte, duyularımız algıya dönüşmeden yeni duyular peyda olmaktadır. Duyular algıya dönüşebilse bile değişimin hızından ötürü bu algı üzerine düşünme fırsatı bulmak neredeyse imkansız hale gelmektedir. Böylece, insan özne olmaktan uzaklaşarak çevredeki uyaranların nesnesi haline dönüşmektedir. Georg Simmel'in de belirttiği üzere metropol insanının "zihni birbirini biteviye takip eden ömürsüz izlenimler arasındaki farklılıkla uyarılmaktadır."²³ Başka bir deyişle, akıştan çıkıp durarak, kendimizi ve çevremizi *anlamlandırma* için düşünme şansımız büyük ölçüde elimizden alınmaktadır. Çünkü akışın içerisinde yuvarlanan, tefekkür ve teemmülden mahrum bir kimsenin, kendisi de dahil olmak üzere yaşadığı çevreyi anlamlandırması mümkün değildir. Bu durum basit bir olgu olmayıp çok vahim sonuçlara gebedir.

23 Georg Simmel, "Metropol ve Zihinsel Yaşam", *Şehir ve Cemiyet*, Çev. Ahmet Aydoğan, İz Yay., İstanbul 2000, s. 168. Simmel'in söylediklerinin bir benzerini ondan çok önceleri Hobbes dile getirmiştir. Ona göre "bir nesne görüş alanımızdan çekildiğinde, onun bizde bıraktığı izlenim devam etse bile, yine de arkadan daha belirgin ve bizi daha fazla etkileyen nesnelere geldiğinde, geçmişe ait imge, günün gürültüsü içinde bir insanın sesi gibi, belirsizleşir ve zayıflar." Bunları Hobbes'un 17. yüzyılda, Simmel'in ise 20. yüzyılın başında dile getirdiği hatırlanırsa, günümüz dünyasında bu durumun ne kadar kesif ve vahim bir hal aldığı anlamak kolaylaşacaktır. Bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, YKY Yay., 4. bs., İstanbul 2004, s. 25.

Şöyle ki, insan bir anlam varlığıdır ve insana mahsus yaşama çeşidi olan hayatın temelinde anlam bulunmaktadır.²⁴ Yani anlamın olmadığı yerde hayattan ve dolayısıyla insandan bahsetmek söz konusu değildir. Bu bakımdan, metropol insanının durup düşünemeyecek kadar çok uyaranla karşılaşması, onun dünyasında anlam erozyonunu hem kolaylaştıracak hem de teşvik edecektir.

Öyle görünüyor ki, içinde yaşadığımız çağ insana eğlenme şansı vermemektedir. Çünkü eğlenme anlayışımız bile koşuşturmak, hareketli olmak, sürekli birşeyler yapmak, seyyah olarak değil de turist olarak gezinmek şeklinde biçimlendirilmiştir. Yukarıda, “akıştan çıkıp akışa dalmak” olarak tanımlanan husus tam da budur. Böylece çağdaş insan gerçek anlamda eğlenemediği (yani duramadığı) için kendisini sürekli yeni akışlar bulmak zorunda hissedecek, birgün birşey diğer gün başka bir şey yapacak ve akışlar içerisinde kaybolup gidecektir. Hiçbir zaman tefekküre dalmamış ve ahlaki meseleleri sorun edinmemiş Casanova bunun en güzel örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Stefan Zweig’ın *Kendi Hayatının Şiirini Yazanlar* isimli kitabından şu pasajı alıntılarak yerinde olacaktır.

İçi boş olduğu için, ruhsal bir özden yoksun olduğu için, bir hiçlikten başka bir şey olmadığı için, iç dünyası bütün gücünü kuvvetini yitirmesin diye, durup dinlenmeden kendini dış olaylarla doldurması, beslemesi gerekir ... zevkin tatlı sıcaklığından, oyunun ve maceranın kıvılcımlar saçan neşesinden başka bir şey istemez, benliğini meşgul etmek ve hayatının temposunu arttırmak için her zaman yeni, her zaman değişik maceradan başka bir şey istemez. Özellikle yalnız kalmamak, bu buz gibi boşlukta yalnız başına titrememek, tek başına olmamak ister. ... Bu durumda, sessizlik ve sakinlik onun için, hemen korkunç bir huzursuzluğa dönüşmektedir.²⁵

Zweig’ın burada çizdiği tabloda Casanova, tam da akışın içinde kaybolan ve durup eğlenmeyi bilmeyen bir insan profili olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendini *dış olaylarla doldurmak, zevkin tatlı sıcaklığına dalarak benliğini meşgul etmek, yalnız kalmamak ve hayatın temposunu arttırmak* ister. Yani tefekkür etmek için, dolayısıyla akışı kavrayarak onun dışına çıkmak için gerekli ne kadar şey varsa hepsinden uzak dur-

24 Bkz. Teoman Duralı, *Felsefe-Bilim’e Giriş*, Çantay Kitabevi, İstanbul t.y., s. 13.

25 Stefan Zweig, *Kendi Hayatının Şiirini Yazanlar*, Çev. Ayda Yörükân, Doğu-Batı Yay., Ankara 2014, s. 158-160.

maya çalışmaktadır. Bunu da akıştan akışa dalarak yapmaktadır. Günümüz insanının bir iş ve eylemde sebat edemeyerek sürekli farklı etkinlikler içinde olmak istemesi, bir kişisel gelişim kursundan diğerine koşması, durmadan eşya yenilemesi, tek başına kalarak tefekkür edememesi, üç gün onunla beş gün bununla arkadaşlık ederek dosttan mahrum kalması vs. Casanova ile karakter açısından akraba olduğunu göstermektedir.

Tüm bu söylenenlerin neticesinde, akış içerisinde kaybolmuş, kendi varlığı ve anlamı üzerine düşünmek şöyle dursun, içinde yaşadığı çevreyi bile sağlıklı bir muhakemeye değerlendiremeyen, duyum bombardımanı altında akıp giderken durmayı (eğlenmeyi) beceremeyen bir insan modeli karşımıza çıkmaktadır. Bu insan modelinin en önemli ve “güzel” özelliği nereye isterseniz oraya çekilebilecek olmasıdır. Çünkü bu insan modeli sıkça kullanılan “algı yönetimi” deyiminin nesnesi olup çıkacaktır. Medyanın işleyişi de zaten bu mekanizmaya dayanmaktadır. Şöyle ki, “görsel-işitsel araçlarla iletisini sunan ve alıcısının alma zamanını kendisi belirleyen medya karşısında alıcının edilgin olması kaçınılmazdır. ... Bu hızlı zaman akışında iletinin zihinsel bir kavramaya dönüşmesine adeta izin verilmez. Aynı ayrı ve çok sayıda iletilerin ard arda sıralanması da aynı duruma hizmet eder.”²⁶ Yani duyumların izlenime, izlenimlerin algıya, algıların da tefekkür sonucu bilgiye dönüşmesi neredeyse imkansızlaşmaktadır.²⁷ Duyumları ve algıları üzerine tefekkür edecek kadar eğlenmesini beceremeyen insanlardan ise fikir sahibi olmalarını, dolayısıyla kişilik kazanmalarını beklemek safdillik olur. Bu insanlar kendileri farkına bile varmamalarına rağmen, içinde akıp gittikleri sel nereye götürürse oraya sürüklenmektedirler.

26 Ömer Naci Soykan, “Değişim Üstüne”, *Türkiye’den Felsefe Manzaranı-2*, Küreyl Yay., İstanbul 1998, s. 171.

27 Burada elbette bilginin bağlamsal, bağdaşımçı ve temelci yaklaşımlardan hangisiyle değerlendirilmesi gerektiği sorulabilir. Hatta dışsalcılık ve içselcilik tartışması da konuya dahil edilebilir. Ancak bu epistemolojik tartışmalar ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturduğu için, bu çalışmada teknik meselelere girmekten kaçınılmıştır. Burada, epistemolojik tartışmalardan bağımsız olarak bizim için vurgulanması önemli olan husus, duyum ve algılarımızın bilgiye (bilgi çok iddialı olursa, güçlü inançlara) dönüşecek kadar zihinsel işlemlere tabi tutulamaması, dahası hafızanın bile bundan olumsuz yönde etkilenmesi hususudur. Epistemolojik tartışmalarla ilgili daha ayrıntılı açıklamalar için şu esere başvurulabilir: Nebi Mehdiyev (Haz.), *Çağdaş Epistemolojiye Giriş*, İnsan Yay., İstanbul 2011.

İnsan, tarih boyunca benzer sorunlarla karşılaşmış olmasına rağmen yukarıda bahsedildiği biçimiyle eğlenmekten bu derece mahrum kaldığı bir çağ herhalde yaşanmamıştır. Giddens'in belirttiği üzere “modernliğin koşulları içinde değişim hızı son derece fazladır.”²⁸ Üstelik çağımız, hareketin fetişleştirildiği ve eğlencenin de harekette arandığı bir çağdır. Bauman da bu bağlamda çağımızı “referans noktaları kanat takmış uçan ve verdiği talimatı tam olarak okumaya, üzerinde düşünüp taşınmaya, bir şeyler yapmaya fırsat bırakmadan gözden kaybolmak gibi can sıkıcı bir alışkanlığı olan dünya”²⁹ şeklinde tanımlamaktadır. Kısacası akış herşeye hakim olmuş ve logos’un sesi işitilmez hale gelmiştir.

Eğlenme Bağlamında Tüketim Toplumu ve Kültür Endüstrisi

Eğlenmek üzerine düşünürken karşımıza çıkan başka bir husus ise yukarıda üzerinde durulan insan modelinin çağımız ekonomi politikğine oldukça uygun olmasıdır. Bu uygunluk nedeniyle olsa gerek ikisi de birbirini karşılıklı olarak beslemektedirler. Bilindiği üzere endüstrileşmiş sermaye toplumunun belirginleşen özelliği tüketimdir. Tüketim toplumu ise durmayı bilmeyen bir insan modeline ihtiyaç duymaktadır. Yukarıda aktarılan özellikler akılda tutularak Bauman’ın şu pasajı okunursa söylenmek istenen daha rahat anlaşılabilir.

Eğer tüketiciler herhangi bir nesneye duydukları arzuyu uzun süre canlı tutamıyor ya da ona uzun süre odaklanamıyorlarsa, eğer sabırsız, fevri ve memnuniyetsizlerse ve hepsinden öte, kolaylıkla heyecanlanıp eşit derecede kolaylıkla ilgilerini kaybediyorlarsa, ihtiyaç duyulan zaman indirimi en iyi biçimde elde edilir. Tüketim toplumu kültürü, öğrenmeyle değil, ekseriyetle unutmaya ilgilidir.³⁰

Sabırsızlık, odaklanamama, ilgiyi kolaylıkla kaybetme ve unutma gibi özellikler eğlenmekten yoksun olan insanların özellikleri olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü durup eğlenemeyen bir insanın herhangi bir meseleye odaklanmasını, ilgisini sabırla o konu üzerinde toplamasını, neticede o meseleyle ilgili bilgileri zihnine nakşetmesini bekleyemeyiz. Eğlenceden

28 Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yay., 3. bs., İstanbul 2004, s. 16.

29 Zygmunt Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 2. bs., İstanbul 2006, s. 90-91.

30 Zygmunt Bauman, *a.g.e.*, s. 94.

mahrum olan insan, sabır ve sebat gösteremeyecek, dolayısıyla derinlikten yoksun kalacaktır.

Tüketim toplumuyla yakından ilgili olan başka bir husus da kültür endüstrisidir. Zira kültür endüstrisi her türden kültür unsurunu ve bu arada elbette ki insanın kendisini metalaştırmakta, buna bağlı olarak insanı özne olmaktan çıkarıp tüketimin bir nesnesi haline getirmektedir.³¹ Bunu yaparken sinsi bir yol izlemekte, insanları günlük yaşamın sıkıntularından uzaklaştırma iddiası ile onları geçici biçimde teskin ederek kapitalist sistemin işleyişine sorunsuz bir biçimde tekrar entegre olmalarını sağlamaktadır.³² Tania Modleski bu durumu “ruhsal zombicilik” olarak tanımlamakta ve “içinde buldukları umutsuz boşluğu fark etmemelerini sağlamak için kitlelere bir sürü kolay, sahte haz sunulur”³³ tespitini yapmaktadır. Üstelik kültür endüstrisinin nesnesi olan insan bir yaşam biçimi olarak ona sunulan bu çerçeveyi benimsemekte, dolayısıyla zihinsel anlamda bunun dışına çıkamamakta, akıştan akışa sürüklenmektedir. “Kapitalist üretim [bu insanların] bedenlerini ve ruhlarını öyle bir kuşatmıştır ki, önlerine konulan her şeye direniş göstermeden kapılıverirler.”³⁴

Farkedilebileceği gibi burada söylenenler, yukarıda “eğlenmek” bağlamında ele alınan hususlarla yakından ilgilidir. Şöyle ki, kültür endüstrisinin mamülleri, hayatın akışı içinde yuvarlanıp giderken sıkılan (ve elbette kapitalist sistemde verimliliği düşen) insanların hoşça vakit geçirmelerini sağlamayı vaat etmektedir. Zira “tüm dallarıyla kültür endüstrisi gündelik yaşamdan bir kaçış vaat eder.”³⁵ Zihinsel çaba sarf etmeyi gerektiren işlerden kaçınan ve içinde bulunduğu rutinin dışına çıkmak isteyen insan bu davete icabet etmektedir.³⁶ Eğlenmenin önemi tam da bu noktada ortaya

31 Besim F. Dellaloğlu, *Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum*, Say Yay., 4. bs., İstanbul 2007, s. 120 vd.

32 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., 5. bs., İstanbul 2002, s. 645-646.

33 Tania Modleski, “Haz Terörü”, *Eğlence İncelemeleri*, Ed. Tania Modleski, Çev. Nurdan Gürbilek, Metis Yay., 2. bs., İstanbul 2016, s. 216.

34 Theodor W. Adorno&Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çev. N. Ünler&Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yay., İstanbul 2010, s. 179.

35 Theodor W. Adorno&Max Horkheimer, *a.g.e.*, s. 189. Bu konuda ayrıca bkz. Dana Polan, “Anlık Karşılaşmalar”, *Eğlence İncelemeleri*, Ed. Tania Modleski, Çev. Nurdan Gürbilek, Metis Yay., 2. bs., İstanbul 2016, s. 232.

36 Theodor W. Adorno&Max Horkheimer, *a.g.e.*, s. 183.

çıklar. Çünkü kültür endüstrisi biz modernleri (ya da postmodernleri) akıştan kurtarmamakta, bizi, hazırladığı ve hazırlanışında müdahil olmadığı çok daha hızlı akışlara davet etmektedir. Bu durum insanın durup düşünmesine engel olmaktadır ki zaten amaç da budur. Adorno bu hususu şu şekilde dile getirmektedir.

Kültür tüketicisinin tasavvur gücü ve kendiliğindenliğinde görülen güdükleşmenin nedenlerini psikolojik mekanizmalarda aramaya günümüzde gerek kalmamıştır. Zaten ürünlerin kendileri, hepsinden önce de kültür endüstrisinin en karakteristik ürünü sayılan sesli film nesnel özyapıları gereği bu yetileri felce uğratar. Bu ürünler o şekilde tasarlanmıştır ki, yeterli kavranmaları çabukluk, gözlem gücü ve bilgili olmayı gerektirir, ama aynı zamanda hızla akıp geçen olgular kaçırılmak istenmiyorsa, izleyicinin düşünsel etkinliğine izin vermemelidir.³⁷

Dikkat edilebileceği üzere Adorno'nun vurguladığı nokta aslında akışa kapılan ve duramayan insanın, tefekküre dalma şansının kalmadığı, buna bağlı olarak kişiliksizleştiği hususudur; “kendiliğindenliğinde görülen güdükleşme” derken bunu kastetmektedir. Güdükleşen ve durup düşünme yetisi felce uğrayan insanın tercihlerinden söz etmek mümkün değildir; aksine, kendisine sunulan ürünleri uysal bir biçimde ama do-yumsuzca tüketen kişiler söz konusudur burada. Üstelik “bu ürünlerin her biri herkesi başından beri, iş saatlerinde ve benzeri dinlenme saatlerinde nefes nefese bırakan dev ekonomi çarkının bir modelidir.”³⁸ Yani insanlar hem günlük hayatlarının rutininde hem de hoşça vakit geçirme anlarında hep kendilerine sunulan bir akış içerisinde sürüklendiklerinden, dolayısıyla eğlenemediklerinden (akışın dışına çıkıp duramadıklarından) tefekkür imkanını yitirmektedirler. Kültür endüstrisinin hazır ürünlerinin düşünmeyi dumura uğratan özelliği de bu durumu tetiklemektedir. Kant'ın şematizminden yola çıkarak Adorno bu durumu çok isabetli bir biçimde şöyle dile getirmektedir.

Kantçı şematizmin öznelardan beklediği katkı, yani duyuşal çeşitliliği önceden temel kavramlara bağlama işi, endüstri tarafından öznenin elinden alınmıştır. Endüstri, şematizmi birincil müşteri hizmeti olarak yürütür. ... Tüketici için sınıflandırılacak hiçbir şey kalmaz, çünkü her şey bizzat üretimin şematizmi tarafından önceden sınıflandırılmıştır.³⁹

37 Theodor W. Adorno&Max Horkheimer, *a.g.e.*, s. 170.

38 Theodor W. Adorno&Max Horkheimer, *a.g.e.*, s. 170.

39 Theodor W. Adorno&Max Horkheimer, *a.g.e.*, s. 167-168. Duyarlık ve anlama yetisi

Burada dikkat çekilmesi önem arz eden bir husus vardır. Şöyle ki, Adorno “eğlenme” kelimesini bizim günlük dilde hoşça vakit geçirmek olarak tanımladığımız biçimiyle kullanmakta ve böyle anlaşılan eğlenmenin kültür endüstrisinin en belirgin özelliklerinden birini oluşturduğunu iddia etmektedir. Ona göre kültür endüstrisi bir eğlence işletmesidir ve boş zamanı olan insanların bu işletmede hoşça vakit geçireceği metaların imalini temelden belirleyerek bu kimselere aslında iş hayatlarındaki seyrin kopyasından başka birşey yaşatmaz.⁴⁰ Başka bir ifadeyle, nasıl ki insan iş yerinde belirlenen bir çerçevede eylemekte ve çıkan mamülle arasında hemen hiçbir bağlantı kalmamaktaysa, hoşça vakit geçirmesi için imal edilen mamüller de belirlenmiş ve önüne konmuştur. Üstelik bu eğlencenin amacı, yani çıktısı, kendisinin vaz ettiği bir amaç olmayıp, tıpkı iş yerindeki mamülde olduğu gibi başkasının (burada kapitalist üretim ilişkilerinin) öngördüğü bir amaçtır.⁴¹ O amaç da yukarıda belirtildiği üzere kişiyi sisteme entegre etmek ve buna bağlı olarak verimini arttırmaktır.

Üstelik kültür endüstrisinin vaz ettiği sınırların dışına çıkmak isteyenler ciddi yaptırımlar ve tuzaklarla karşılaşır. Bu yaptırımlardan ilki, diğerleri tarafından yadırganmaktır. Kültür endüstrisi bunu önce dilde gerçekleştirir, zira yine Adorno’nun belirttiği üzere “kültür endüstrisi yasaklar sayesinde sözdizimi ve sözcük dağarcığıyla birlikte olumlu anlamda kendi dilini oluşturur.”⁴² Makalenin başında belirtilmiş olduğu üzere dil, düşünme biçimimizde etkin bir unsurdur. Birçok örnek bulmak mümkün olmakla birlikte, kültür endüstrisinin oluşturduğu bu sözcük dağarcığında eğlenmeye yüklediği anlamı ve onun bize yansımaları hatırlatmak yeterli olacaktır. Şöyle ki, “eğlenme”ye kültür endüstrisinin yüklediği vasat bir anlam vardır, bu anlamın dışında kalan bir anlayış toplumda karşılık

---

arasında imgelemin kurduğu bağlantıya işaret eden şematizm, Kant epistemolojisinin en önemli meselelerinden birisidir. Burada ele alınamayacak kadar çetrefil olan bu mesele için bkz. Ahmet Emre Dağtaşoğlu, “*Saf Aklın Eleştirisi*’nde Matematik ve Empirik Kavramların Şematizmi Sorunu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 2, s. 104 vd.

40 Theodor W. Adorno&Max Horkheimer, *a.g.e.*, s. 182-183.

41 Marx’ın “yabancılaşma” kavramı ile “eğlenme” arasında ciddi bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bağlamda konu yabancılaşma kavramını da içerecek biçimde genişletilebilecek olmasına rağmen kısa bir makalenin sınırlarını aşmamak için bu meseleye işaret etmekle yetinilecektir.

42 Theodor W. Adorno&Max Horkheimer, *a.g.e.*, s. 172.

bulamayacaktır. Tıpkı teorik işlerle uğraşan insanların sıkıcı bulunmasında olduğu gibi.

Bu yaptırımın dışında, kültür endüstrisinin sinsi bir yanı olduğu söylenebilir; o da marjinal unsurları standardize edip kendi yapısı içerisinde yutmasıdır. Zaten 19. yüzyıldan itibaren endüstri devriminin yarattığı en önemli değişikliklerden birisi, üretimdeki standartlaşmaya paralel olarak insan davranışlarında ve bunun sonucunda da bireylerde bir standartlaşma meydana getirmiş olmasıdır.⁴³ Yaygın biçimde karşımıza çıkan örneklerden birisi Che Guevara tişörtleridir. Aslında muhalif bir dünya görüşünün sembolü olan Che'nin silüetini seri üretimle yaygınlaştırıp sıradanlaştırarak, kendisi için marjinal olan bir kültürel unsurunu hem amaçları doğrultusunda kullanmaya başlamış hem de metaya dönüştürerek sistemin bünyesinde eritmiştir.

Adorno kültür endüstrisini incelerken sürekli “eğlence” kelimesini kullanmakta, hatta argümanlarının çoğunu bu kelime üzerine inşa etmektedir. Burada bir parantez açarak Almanca orjinal metinde “eğlence” karşılığı kullanılan kelimenin Türkçe'deki semantik içeriğe sahip olup olmadığını tespit etmek yerinde olacaktır. *Aydınlanmanın Diyalektiği* kitabının Almanca aslında,⁴⁴ eğlence karşılığı kullanılan “das Amusement” kelimesi 17. yüzyılda Fransızca'dan Almanca'ya geçmiştir ve “tembel davranma”, “uyuşukluk yapma”, “zaman öldürme”, “memnuniyet”, “keyif verme”, “cümbüş” vs. gibi anlamlar taşımaktadır.⁴⁵ Yani Türkçe'nin bu kelimeye yüklediği anlamlar ile Almanca'nın yüklediği anlam birbirinden farklıdır. Zira Türkçe'de eğlenmenin durmak ile olan ilgisi Almanca'da bulunmamaktadır. Dolayısıyla Türkçe'nin çağımız ekonomi politikası hakkında, “eğlenmek” kelimesi üzerinden söyleyebileceği sözlerin çok daha derin ve şümüllü olacağını iddia etmek, Adorno'nun böyle bir kelimeye sahip olmamasının ise onun için bir şanssızlık olduğunu ileri sürmek mümkündür.

43 Bkz. Bernard Gendron, “Theodor Adorno Cadillacs'la Tanışıyor”, *Eğlence İncelemeleri*, Ed. Tania Modleski, Çev. Nurdan Gürbilek, Metis Yay., 2. bs., İstanbul 2016, s. 50-51.

44 Theodor W. Adorno & Max Horkheimer, *Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente*, Fischer Taschenbuch Verlags, Frankfurt am Main 2000, s. 166 vd.

45 Elmar Seebold, *Kluge: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 25. Auflage, De Gruyter, Berlin und Boston 2011, s. 41.

Sonuç

Aslında “eğlenmek” kelimesi ile ilgili bu söylenenler bir başlangıç niteliği taşımaktadır. Yukarıda ana çerçevesi çizilen yaklaşımdan yola çıkarak felsefi, siyasi, iktisadi, içtimai ve hatta dini birçok konuda özgün tespitler yapmak mümkün olabilir. Ancak bu makalenin sınırları içerisinde kalan tartışmadan çıkan sonuçların altını çizmek gerekirse şunlar söylenebilir.

Eğlenmek kelimesinin hem günümüzdeki hem de 13. yüzyıla kadar uzanan geçmişteki kullanımlarında karşımıza çıkan anlam “durmak”tır. Kelimenin “hoşça vakit geçirmek” şeklindeki kullanımı asıl anlamıyla yakından ilgilidir. Zira insan bir sel önünde sürüklenirken idrakinin uyanık olması mümkün değildir. Bu akışın dışına çıkıp durduğunda idraki derinleşir, idraki derinleştiği ölçüde de çevresini ve kendisini anlamlandırmaya başlar. Bu anlamlandırma işi eğlenmenin (yani hem hoşça vakit geçirmenin hem de durmanın) idealini oluşturmakta ve gerçek bir tatmin yaratmaktadır.

Eğlenmek kelimesinin bu kullanımları arasındaki bağlantı, hoşça vakit geçirmek için gündeme alınan bir semantik tartışma olmanın ötesinde, ciddi bir felsefi anlayışın yansımasıdır. Bu felsefi anlayışta ise değişim (oluş ve bozuluş) önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla, bu kelimeyi söz konusu anlamlar çerçevesinde kullanan kültürün evren tasavvurunun önemli bileşenlerinden birinin değişim olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu değişimin gelişi güzel olmadığı, aksine belirli bir düzen içerisinde gerçekleştiği anlayışı da burada gizlidir.

Diğer bir önemli husus ise günümüz ekonomi politiği ile ilgilidir. Şöyle ki, “eğlenme”yi yukarıda ortaya konulmaya çalışılan boyutlarıyla değerlendirdiğimizde, çağımızdaki birçok sorunun menşesini anlamak kolaylaşmakta, bunun yanı sıra bu sorunların çözümü için zihnimiz daha uyanık bir halde bulunmaktadır. Kültür endüstrisi bağlamında yürütülen tartışma bunun güzel bir örneğidir. Biraz eğlenip durduğumuzda sistemin foyaları ortaya çıkacaktır. Tam da bu yüzden çevremizdeki hız her geçen gün daha da arttırılmaktadır.

Tüm bunların neticesinde, kelimeler ve kavramlar üzerine düşünmenin büyük bir önem taşıdığı ve bu düşüncesin etimolojik ya da linguistik çerçeveye sınırlı kalmayıp geniş bir bağlama yerleştirilmesi gerektiği ileri

sürülebilir. Çünkü varlığımızın içinde devindiği dil olan Türkçe nasıl düşünmemiz gerektiğiyle ilgili ipuçları vererek bizi yönlendirmektedir. Bu yönlendirmeleri başta eğlenmek kelimesi olmak üzere başka kelimeler ve kavramlarda da doğru okuyup geliştirmeyi başararsak, evren tasavvurumuzun üzerine inşa edildiği zemini daha iyi kavrayacağımız gibi, çağımız düşünce akımlarına şümüllü bir eleştiri yapma şansımız doğacaktır. Kısacası, dilimiz üzerine eğlenip düşünmek gerekmektedir. Eğlenmek ise şaka kaldırmayan ciddi bir iştir.

Öz

Eğlenmek Üzerine Felsefi Bir Deneme

Dil ve düşünme arasında çok yakın bir bağ bulunmaktadır. Bu bağın temel unsurlarından birisi kelime ve kavramlardır. Dolayısıyla bunlar üzerine düşünerek sıkı tanımlar yapmak doğru düşünebilmek için oldukça önemlidir. Bu çalışmada da Türkçe anlamları göz önüne alındığında çok ciddi felsefi açılımlar sağladığını söyleyebileceğimiz “eğlenmek” kelimesi ele alınacaktır. Bu amaçla önce kelimenin hem günlük dildeki hem de 13. yüzyıla kadar geri giden dönemdeki kullanımları edebi eserler üzerinden ortaya konacaktır. Buna bağlı olarak “eğlenme”nin “durmak” ve “hoşça vakit geçirmek” şeklindeki iki anlamı arasındaki bağlantının mahiyeti sergilenecektir. Ardından, bu kelimenin kültür endüstrisi ve çağımız tüketim toplumunu anlayıp eleştirmek açısından ne kadar işlevsel olabileceği temellendirilmeye çalışılacaktır. Son olarak da “eğlenmek” kelimesinin işaret ettiği anlamlar üzerinden bu hususlarla ilgili bazı tespitler ve öneriler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğlenmek, Dil, Kültür Endüstrisi, Tüketim Toplumunu, Adorno, Akış, Değişim.

Abstract

A Philosophical Essay On *Eğlenmek* (Having Fun/To Rollick/To Stop/To Rest)

There is a close relation between language and thought. One of the main factors of this relation is both concepts and words. Because of this, to reflect on this issue through defining concepts and words rigorously has a vital importance for thinking process. In this study, “eğlenmek” (having fun/to rollick/to stop/to rest) is discussed by taking into account its different meanings in Turkish, due to its significant potential to provide philosophical expansions. For this purpose, both the contemporary and historical meanings of this word is revealed through literary works from 13th century to present. Then, the nature of relation between its meanings, “to rollick” and “to stop”, is shown. Regarding this, its importance is discussed both to understand and criticise the consumerist society and cultural industry. Finally, some suggestions are made about these issues through the meanings of “eğlenmek”.

Keywords: Eğlenmek (Having Fun/To Rollick/To Stop/To Rest), Language, Cultural Industry, Consumerist Society, Adorno, Flow, Alteration.

Kaynakça:

- Abdülbaki Gölpınarlı (Haz.), *Yunus Emre: Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Altın Kitaplar Yay., 1971.
- Abdülbaki Gölpınarlı&Pertev Naili Boratav (Haz.), *Pir Sultan Abdal*, Der Yay., İstanbul 1991.
- Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., 5. bs., İstanbul 2002.
- Ahmet Emre Dağtaşoğlu, “Müzik, Tasavvuf ve Felsefe Bağlamında ‘Perde’ Kavramı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, Ocak 2016, ss. 69-94.
- Ahmet Emre Dağtaşoğlu, “Saf Aklın Eleştirisi’nde Matematik ve Empirik Kavramların Şematizmi Sorunu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 2, ss. 97-114.
- Ahmet Şükrü Esen, *Anadolu Aşıkları-I: Karacaoğlan*, Haz. İsmail Görkem, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2016.
- Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı C. 1*, Simurg Yay., İstanbul 2002.
- Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yay., 3. bs., İstanbul 2004.

- Benjamin Lee Whorf, *Language, Thought, and Reality*, ed. John B. Carroll, The M.I.T. Press, 13th ed., USA 1978.
- Bernard Gendron, “Theodor Adorno Cadillacs’la Tanışıyor”, *Eğlence İncelemeleri*, Ed. Tania Modleski, Çev. Nurdan Gürbilek, Metis Yay., 2. bs., İstanbul 2016, ss. 47-70.
- Besim F. Dellaloğlu, *Frankfurt Okulu’nda Sanat ve Toplum*, Say Yay., 4. bs., İstanbul 2007.
- Dana Polan, “Anlık Karşılaşmalar”, *Eğlence İncelemeleri*, Ed. Tania Modleski, Çev. Nurdan Gürbilek, Metis Yay., 2. bs., İstanbul 2016, ss. 230-256.
- Doğan Özlem, *Mantık: Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi, İnkılap Kitabevi*, 7. bs., İstanbul 2004.
- Elmar Seebold, *Kluge: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 25. Auflage, De Gruyter, Berlin und Boston 201.
- Erdal Yıldız&Güvenç Şar, *Herakleitos: Fragmanlar*, Dergah Yay., Ed. Erman Gören, İstanbul 2016.
- G. W. Leibniz; *New Essays on Human Understanding Book III, Chap. VII*, Trans. Peter Remnant&Jonathan Bennett, Cambridge University Press, 2nd ed., New York 1997.
- Georg Simmel, “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, *Şehir ve Cemiyet*, Çev. Ahmet Aydoğan, İz Yay., İstanbul 2000
- Guy Deutscher, *Dilin Aynasından: Kelimeler Dünyamızı Nasıl Renklendirir*, Çev. Cemal Yardımcı, Metis Yay., İstanbul 2013.
- Hasan Eren v.d., *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1988.
- Hasan Kaya&Necat Çetin, “Pir Sultan Abdal’ın Bir Mecmuada Yer Alan Şiirleri-II”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 47, Aralık 2016, ss. 96-112.
- Hermann Wein, *Tarih İnsan ve Dil Felsefesi Üzerine Altı Konferans*, Çev. İsmail Tunalı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., No: 831, İstanbul 1959.
- İsmet Zeki Eyuboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yay., 4. bs., İstanbul 2004.
- Kamile İmer&Ahmet Kocaman&A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi*, 2. bs., İstanbul 2013.
- Lev Semenovich Vygotsky, “Thinking and Speech”, *The Collected Works of L. S. Vygotsky Vol. 1*, Trans. Norris Minick, Eds. R. W. Rieber&A. S. Carton, Plenum Press, New York&London 1987.

- Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çev. Oruç Aruoba, Metis Yay., 6. bs., İstanbul 2011.
- Martin Heidegger, “Brief über den ‘Humanismus’”, *Gesamtausgabe Band 9: Wegmarken*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1976.
- Nebi Mehdiyev (Haz.), *Çağdaş Epistemolojiye Giriş*, İnsan Yay., İstanbul 2011.
- Orhan Ural (Haz.), *Dost Elinden Gelen Turna: Erzurumlu Emrah*, Hürriyet Yay., İstanbul 1976.
- Ömer Naci Soykan, “Değişim Üstüne”, *Türkiye’den Felsefe Manzaraları-2*, Küreyel Yay., İstanbul 1998.
- Ömer Naci Soykan, “Schopenhauer’de Dil Çerçevesi İçinde Tasarım-Kavram Bağıntısı”, *Arayışlar: Felsefe Konuşmaları-1*, İnsancıl Yay., İstanbul 2013.
- Ömer Naci Soykan, *Felsefe ve Dil: Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016.
- Stefan Zweig, *Kendi Hayatının Şiirini Yazanlar*, Çev. Ayda Yörükân, Doğu-Batı Yay., Ankara 2014.
- Şemseddin Kutlu (Haz.), *Dertli*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.
- Tania Modleski, “Haz Terörü”, *Eğlence İncelemeleri*, Ed. Tania Modleski, Çev. Nurdan Gürbilek, Metis Yay., 2. bs., İstanbul 2016, ss. 215-229.
- Teoman Durallı, *Felsefe-Bilim’e Giriş*, Çantay Kitabevi, İstanbul t.y.
- Theodor W. Adorno&Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çev. N. Ünler&Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yay., İstanbul 2010.
- Theodor W. Adorno&Max Horkheimer, *Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente*, Fischer Taschenbuch Verlags, Frankfurt am Main 2000.
- Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, YKY Yay., 4. bs., İstanbul 2004.
- Walter Kranz, *Antik Felsefe*, Çev. Suat Y. Baydur, Sosyal Yay., 2. bs., İstanbul 1994.
- Wilhelm von Humboldt, “Über die Verschiedenheit des Menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die Geistige Entwicklung des Menschengeschlechts”, *Wilhelm von Humboldt’s Gesammelte Werke VI*, Verlag von G. Reimer, Berlin 1848.
- Zygmunt Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 2. bs., İstanbul 2006.